

MAGYAR ÉS TÖRÖK FEGYVEREK A XVI. SZÁZAD KÖZEPÉN

Csillag Ferenc

A mohácsi csatában a magyar haderő nagyrészt megsemmisült, ezt követően a hadműveleteket hosszú ideig a törökkel szembeni védekezés jellemzi. A Habsburg-uralom alá került országrészben a végvárrendszer létrehozásával a várharc lett a legáltalánosabb harcmód, emellett egyes végvárak vitézei időnként helyi jellegű más akciókat is folytattak.

A kialakult helyzetből adódóan a fegyvernemek és a fegyverzet alakulása a várharc igényeihez idomult. Mindenekelőtt megnőtt a várvédő gyalogság és a vártüzérség jelentősége, a portyázó hadviselésnél pedig a gyorsan mozgó könnyűlovasság jutott szerephez.

A várvédelem sajátosságával függ össze a kézi lőfegyverek gyorsabb elterjedése és a tüzérség alakulása is. Kialakultak a várharc céljainak megfelelő különböző űrméretű és csőhosszúságú ágyútípusok, amelyek Németországban, vagy Olaszországban használatos nevükön honosodtak meg hazánkban.

A fegyverzeti anyag számszerű növekedése mellett kevésbé mutatható ki azok technikai fejlődése. Mégis hazánk területének hadszíntérré válása folytán az itt alkalmazásra kerülő hazai és külföldi fegyverek egymástól eltérő külső megjelenési formái elsőrendű érdeklődésünkre tarthatnak számot.

A fegyverek vizsgálatához elsősorban a megmaradt tárgyi emlékek nyújthatnak alapot, de figyelemre méltóak a korabeli külföldi forrásanyagok is.

A török hatalomnak nyugat felé való készülődése — a dolog természetéből folyóan — erősen foglalkoztatta a közvetlenül érintett országok népeit. Az érdeklődés, Bécsben és a távolabb eső országokban is, a török veszélyt feltartóztatni hivatott Magyarország felé fordult. A mohácsi csatát követő években a magyar hadüggyel foglalkozó olyan sajtótermékek láttak napvilágot, amelyek érdekes kortörténeti adatokat tartalmaznak számunkra, nem utolsósorban a magyar katona ruházatára és fegyvereire vonatkozóan. Így őrizte meg számunkra egy 1534-ből származó krónika fametszete az akkori magyar harcos alakját.¹ Eszerint a magyarok lándzsával, karddal és kis lovasági pajzzsal voltak felszerelve. Fejfedőként szokásos kerek sisakot viseltek. Jellemző az alul szélesen kifutó, hegy nélküli szablya, mely a török és a magyar fegyver keveréke.

Egy 1545-ben Baselben kiadott könyv fametszetén a magyar harcos nemzeti viseletben jelenik meg.² A kissé lapított kalpagja tollal díszített, a dol-

¹ Der Hungern Chronica, newlich verteutscht durch Herr Hansen Haugen zum Freystein. Wien, 1534.

² Das Allermechtigsten Künigreichs inn Ungern . . . Basel, 1545.

mánya térden alul nyúlik. A szablya pengéje széles, gyengén ívelt és hegy nélküli.

A török veszély elmúltával a magyar hadügy még tovább foglalkoztatta a külföldi szakembereket. Egy osztrák hadtörténész — Hermann Meynert — 1876-ban megjelent művében, felelevenítve a korábbi szerzők adatait is, részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel.³ A jelentős munkának a XVI. század hadügyét tárgyaló része a fentebb már ismertetett adatok közlése után — Herberstein ábrázolására hivatkozva — említi, hogy Magyarországon fejedőként ebben az időben részben török, részben magyar kalapot viselnek, de az utóbbi ekkor már (1551) mindinkább általános szokásba jött.

Meynert leírásának érdeklődésünkre különösen igényt tartó része a szigetvári hősök fegyverzetének ismertetése. Eszerint csatában sisakot viseltek, nevezetesen egy sajátos sisakformát, egy úgynevezett burgundi vaskalapot mozgatható orrvédővel és lemez nyakvéddel. Zrínyi Miklós hős társai, akik

Zrínyi Miklós
(Nicolo Nelli műve 1567-ből)

³ Hermann Meynert: Das Kriegswesen der Ungarn. Wien, 1876. 145—146. o.

vele együtt Sziget romjain hősi halált haltak, mellvérttel, sisakkal, pajzzsal és karddal voltak felfegyverezve.

A hivatkozott leírások többször utalnak a nálunk használatos fegyverek és ruházati darabok török formájára. A rendelkezésünkre álló fegyverzeti anyagot elemezve még inkább megerősíthetők a külföldi írók említett megállapításai, a hosszú múltra visszatekintő török—magyar küzdelmek befolyásolták harcmódorunkat és ezzel együtt fegyvereinket is, de elmondhatjuk ezt bizonyos értelemben a magyar katona ruházatáról is.

A szinte állandó harci kapcsolatok során török fegyverek kerültek zsákmányként magyar kézre és ezek természetesen továbbra is használatban maradtak. Új fegyverek készítésénél is részben lemásolásra kerültek, ezt lehetővé tette a magyar és török fegyverek között egyébként is fellelhető rokonság.

A keleti hatáson kívül még befolyásolta fegyvereink alakulását a nyugati ízlés és a nyugati harcmód részbeni átvétele is.

A török elleni háborúk hazánk területét állandó hadszínterré tették, az találkozóhelye lett a külföldi zsoldosoknak, akik hazájukból hozott fegyverekkel küzdöttek. A Habsburg-birodalom katonái természetesen ugyan csak nyugati fegyverekkel harcoltak, de a gráci tartományi hadszertárban őrzött XVI. és XVII. századi fegyverek sorában található számos magyar típusú fegyver bizonyítéka annak, hogy a török elleni háborúban a hadsereg egy részét ilyen fegyverekkel szerelték fel.

Végeredményben a különböző gyűjteményekben őrzött fegyverek és képes ábrázolások vizsgálata egyaránt igazolja, hogy a magyar hadvezérek és katonák is sokszor átvették a nyugati fegyvereket és egyes esetekben pedig nyugati elemek keveredtek a magyar fegyvereknél is. A nyugati hatás is utat tört és amint azt a már fent idézett író, Hermann Meynert megállapítja, Magyarországon a viselet és a fegyverzet a nemzeti szokások tekintetbe vételével meglehetősen gyorsan lépést tartott a nyugati országokéval.⁴

A tárgyalt korszak fegyver- és viselettörténetének nagybani felvázolása után kísérelhetjük meg az egyes fegyverfajták és tüzérségi anyag részleteiből elemzését.

A közelre ható fegyverek közül még ebben a korban is a legjelentősebb a *kard*. Ennek az ősi fegyvernek a formája, méretei az elmúlt évszázadok során változtak, kiképzése és az ebből adódó alkalmazhatósága alapján — aszerint, hogy elsősorban vágásra vagy szúrásra alkalmas — idővel több válfaja alakult ki.

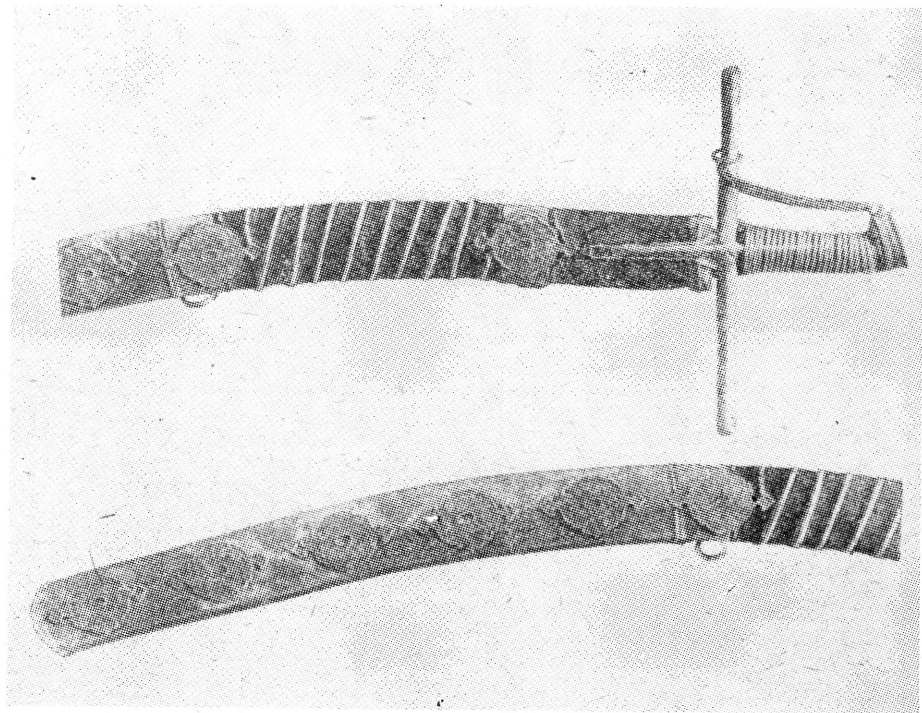
A XVI. század derekán hazánkban használatosak voltak a magyar formájú *szablyák*, *kardok*, *pallosok* és a *hegyes törkardon* kívül keleti vagy nyugati elemek felhasználásával készült ilyen fegyverek is.

A *magyar szablya* jellemzője a rendkívül hosszú egyenes keresztvas, a hosszú pálcavas és a ferdén levágott markolatkupak-végződés. A szablya pengéje széles, gyengén ívelt, végén fokéllal bír, ami a *török szablyák* fokélnél többnyire keskenyebb.

A szablya hüvelye fából készült, bőrrrel, bársonnyal vagy selyemmel bevont, a felkötésre szolgáló pántkarikák száma kettő vagy négy.

A leírt szablyák legszebb típusait Bebek Györgynek, a Nemzeti Múzeum birtokában levő szablyája és Zrínyi Miklósnak, a szigetvári hősnak a bécsi Kunsthistorischens Museum-ban őrzött szablyája képviselik. Részletes leírásukat több munka ismerteti, a következő sorokat az Ezredéves Országos Kiállítás magyar hadtörténelmi emlékek ismertetőjéből idézzük:

⁴ Hermann Meynert: i. m. 145. o.

Bebek György szablyája

Bebek György szablyája „...magyaros, gyöngén görbülő aczélpengével, hegyén mintegy 18,5 ctm. hosszú fokéllal. A penge 3,3 ctm. széles, sima, tövén négyyszögű keretben a készítő török kardcsiszár bélyege van bevésve:

Amel-i Mohammed miszri, vagyis az egyiptomi Mohammed műve.

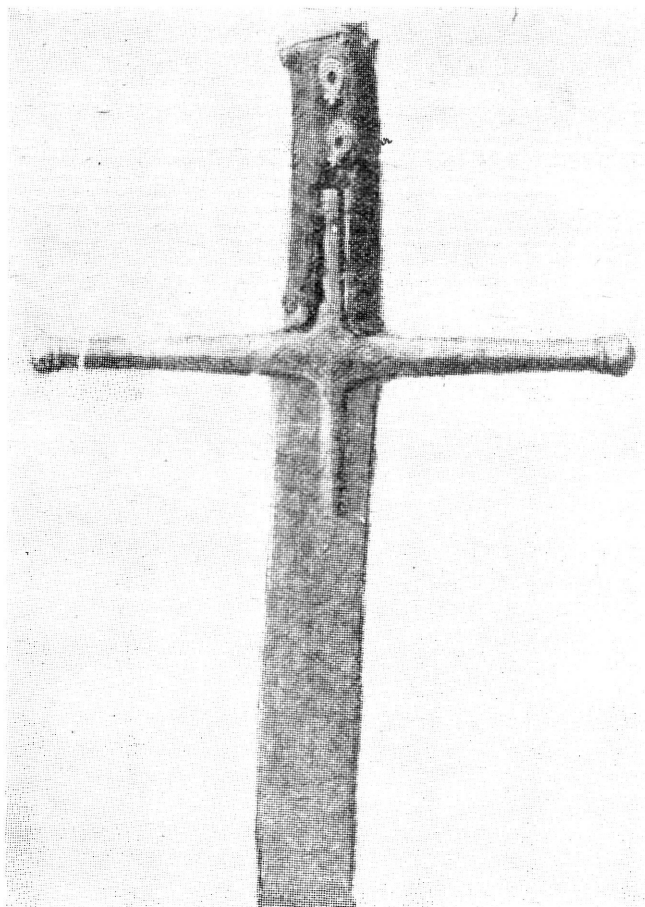
Markolatának farésze fekete bőrrel bevont és ezüst sodronnyal van körülcsavarva. Az egyenes keresztvas ezüst lappal bevont és aranyozott, két hosszú tüskével bír, amelyek közül a felső markolat ezüst sodronnyával van körülvéve. A hegyes tojásdod idomú markolatkupacról egy négyyszögletű szemekből álló és karikával ellátott ezüst láncz lóg le, amelynek karikás vége a keresztvasra van rátolva. A kupakon a Bebek-család czímere van bevésve.

A hüvely felső része chagrinbőrrel bevont és aranyozott ezüst foglalványokkal ellátott. Az első hordkarikától, amely egy vésett művű pánton van megerősítve, egy vastag ezüst sodrony csavarodik a bőr fölött egészen a 45 ctm. hosszú díszes, domborúan kivésett arabeszkekkel ékített boglárokkal és ezek között cartuche-okkal díszített csúsztató hüvelypántig. A boglárók között ékkő számára való foglalványrekeszek vannak, amelyekből azonban az ékkövek már hiányzanak.

A penge hossza 75 ctm., a markolat a keresztvassal együtt 12 ctm., ez utóbbi pedig 25 ctm., s ennek tüskéi 7 ctm. hosszúak. A kard súlya hüvelyestől 2 kiló.”⁵

⁵ Dr. Szendrei János: Magyar Hadtörténelmi Emlékek, Budapest, 1896. 346. o.

Zrínyi Miklós szablyája „... gyöngén görbülő aczélpengével, amelynek 23 ctm. hosszú fokéle van. Vastagon aranyozott egyenes keresztvasa végei felé vékonyodik és karikával ellátott gömbben végződik. A két túske együttesen 12 ctm. és a keresztvas e helyen bevéssett arabeszk díszítéssel ékített. A keresztvas végei felé több szögletű. A nagyon gyöngén hajló, csaknem egyenes markolat fája vászonnal és e fölött barna selyemmel bevont és két helyén átfúrt. E lyukak szélei ezüst boglárkával vannak beszegve. E két lyukon a kardzsinór van keresztül fűzve. Az ezüst markolat kupakján a Zrínyi-család címere van bevésve, amelyen érdekes az, hogy az eddig ismert címerektől eltérőleg a sisakorom dísz egy koronás növekvő sárkány. A címer körül NC de Z (Nicolaus Comes de Zerin) és 1567 van bevésve. A fahüvely elvágott végű és aranyozott ezüst foglaltványokkal bír. A csúszató 5,5 ctm. nagy s mindkét oldalán művészi arabeszk vésetekkel díszített. A vászonnal és fekete bársonnyal bevont hüvely négy hordkarikával bír. A penge 83 ctm. hosszú és 3,7 ctm széles. Markolata 11 ctm. Keresztvasa 22 ctm. Súlya 1 kiló 700

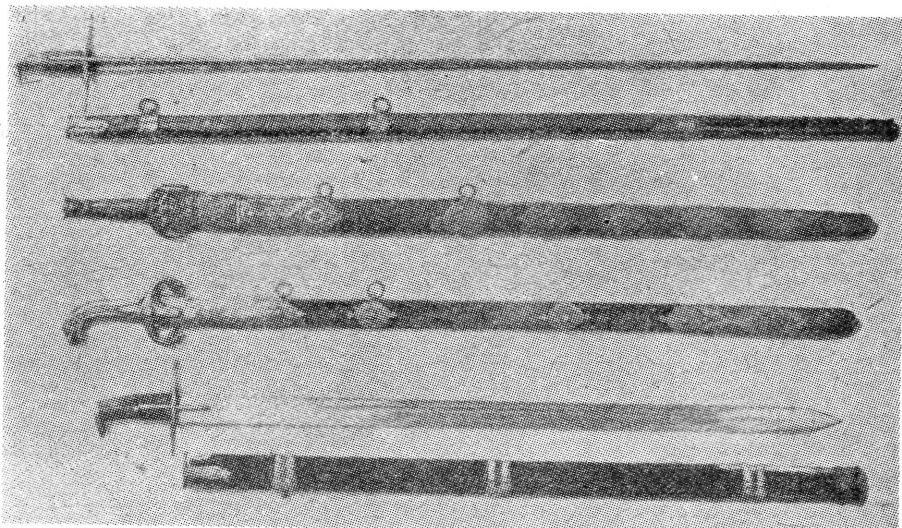
Zrínyi Miklós szablyája

gramm. Alakja tiszta magyar, mint a minő a XVI. és XVII. században nálunk és Lengyelországban általában divatos volt.⁶

A szablya mellett az *egyenes pengéjű kard* és a *pallos* kevésbé fontos szerepet játszó fegyvere a magyar katonának. Kalmár János megállapítása szerint ilyen fegyverek kizárólag főúri tulajdonban voltak, rendszeren a díszöltözethez tartoztak és kevésbé szolgáltak harci eszközül.⁷

A nyugati típusú kard keresztvasa ugyancsak egyenes, többnyire fekvő „S” alakot mutató, azonban e fegyverek markolata lapos gombban végződik.

A kardok és pallosok pengéje egy- vagy kétélű, egyenes, főleg vágásra készített. A hüvely többnyire csapottvégű.

Kardok és hegyes törkard a XVI. századból

A kardfélék csoportjához sorolható a huszárok fegyverzetét képező *hegyes törkard*, vagy másként páncélszűrő. Általános használatuk főként a tárgyalt korban mutatható ki.

A félelmes fegyver eredete nyugatra utal, ahol a páncélzat erősödése folytán a vágásra alkalmatlanná váló kadból alakult ki a páncél lemezei közti szúrásra alkalmas döfőfegyverré azáltal, hogy a kard eredetileg széles, lapos pengéje átalakult keskeny, többnyire háromélű, merev, döfésre alkalmas pengévé.

A nálunk meghonosodott hegyes törkardok markolata a magyar forma mellett különböző behatások együttesét mutatja. Gyakori a lefelé hajló keleti formájú keresztvas, a nyugati eredetre utaló markolatgombbal, vagy magyaros, csapottvégű markolat végződésével. Egyes esetekben megfigyelhető a keresztvas egyik ágának felfelé hajlításából adódó markolatvédő pánt kezdeti formálódása is.

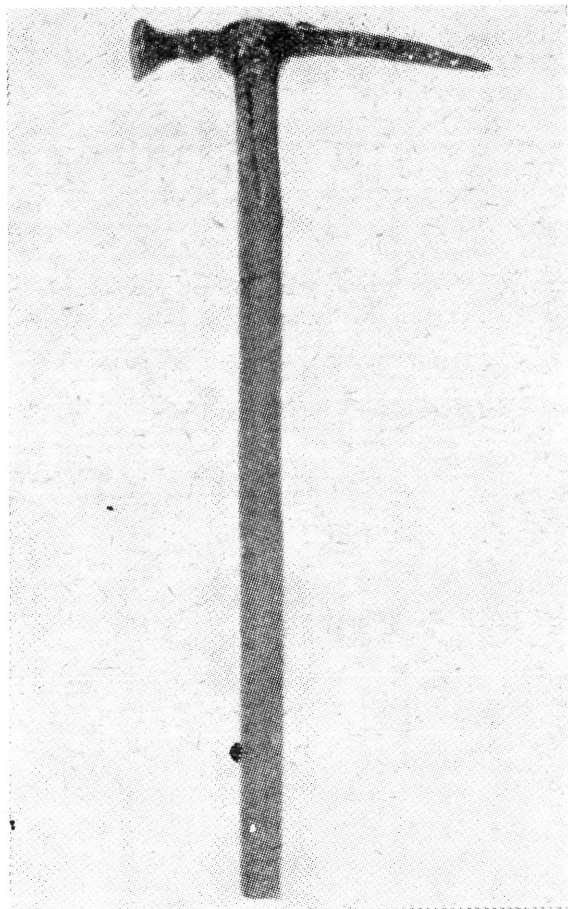
A közelre ható fegyverek másik csoportjába tartozó *csákány* a *fokosbaltából* alakult ki ugyancsak a lemezvértetek és a nehéz sisakfajták elterjedésekor, azok hathatósabb leküzdésére.

⁶ Dr. Szendrei János: i. m. 243–245. o.

⁷ Kalmár János: A magyar kard művészete. Budapest, 1938. 20. o.

A fokosbalta eredetileg keletről származó fegyver — a törökök is szívesen alkalmazták —, ebből alakult ki a csákány, a baltaél túszerű átalakításával.

Előadásunk elején ismertetett forrásművek a magyar harcos fegyvertárának leírásakor a csákányról nem tesznek említést. Ez a körülmény annál is inkább feltűnő, mert a csákány nálunk már a XV. században is használatban volt, a XVI. századi képes ábrázolásokon még inkább láthatók a harcosok kezében.

Csákányfokos

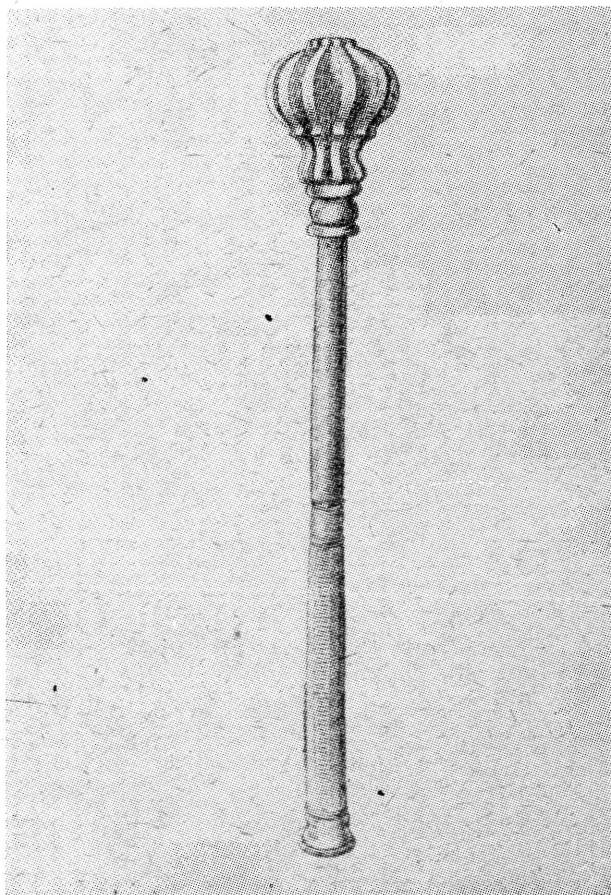
Ekkor már a csákány bizonyos fejlődést is mutat a korábbi évszázadban használt formához képest; a túske hossza erősen megnőtt, a köpü oldalán nyúlványok találhatók a nyél szilárdabb rögzítéséhez.

Az ütő- és zúzófegyverek közül említendő a *buzogány*. Használata nem volt általános, mindenekelőtt mint díszfegyver, illetve hatalmi jelvényként szerepelt a vezetők kezében. A buzogányfej gerezdes vagy csillag alakú, utóbbi többnyire sárgarézből készült.

A nyeles támadó fegyverek tárgyalásánál még az egyik legősibb fegyverről, a *lándzsáról* is megemlékezünk.

A lándzsa külső formája és mérete az európai népeknél közel hasonlóan alakult, csak jelentéktelen formai különbségek mutathatók ki.

A gyalogság általában lapos, levélalakú pengével bíró hosszabb lándzsát használt, a magyar lovasság pedig rövidebb, négyélű vagy háromélű pengével bíró gerelyt, amelyhez kisméretű lobogót is alkalmaztak.

Gerezdes buzogány

A török lovasság ezzel szemben a gyalogsági lándzsához hasonló, nádlevél alakú pengével bíró lándzsát használt, azonban rövidebb nyéllal. Egy ilyen lándzsát — teljes öltözettel együtt — annak idején az Ezredéves Országos Kiállítás mutatott be.⁸

A közelre ható fegyverek ismertetését lezárva, még egyszer megemlítendőnek véljük az ezeknél a fegyvereknél — különösen a szablyánál — kimutat-

⁸ Dr. Szendrei János: i. m. 601. o.

ható török hatást. A következőkben tárgyalandó lőfegyvereknél ezt a jelentőséget nem észlelhetjük, inkább mutatható ki a török lőfegyvereken még a nyugati eredet.

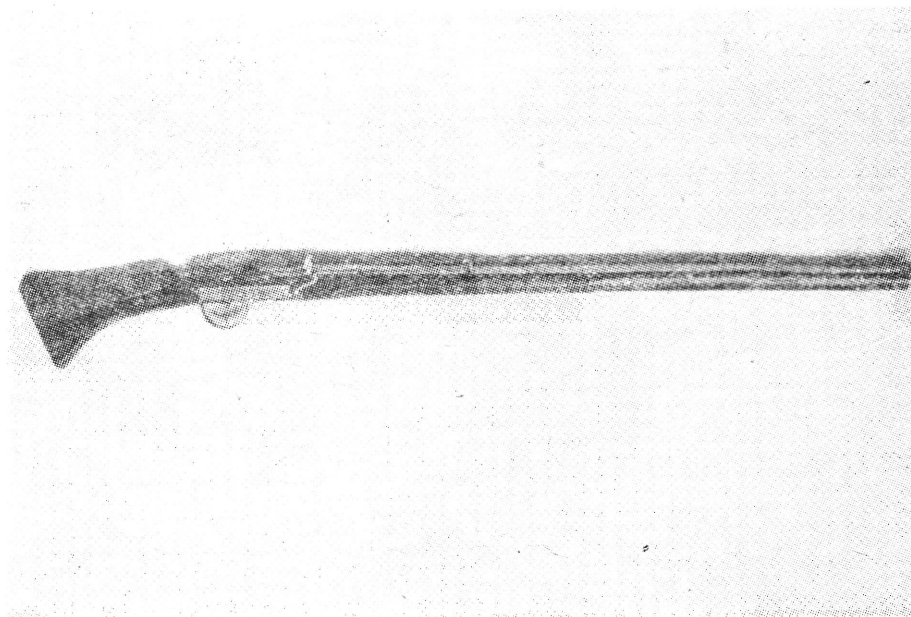
A XVI. század közepén a török lőfegyverek kanócos gyújtó szerkezete és külső formája még nem mutat jelentékenyebb eltérést a nyugatitól, a jellegzetes török tusaforma, a cső végének gömbszerű kiszélesedése, a diopteres tőkeirányzék csak a spanyol vágószerkezet térhódítása után alakult ki a török fegyvereknél. A török tusaforma és a spanyol vágószerkezet nálunk követésre nem talált, lőfegyvereink a német és az olasz befolyás hatására alakultak.

A távolra ható fegyverek közül az új Magyarországon még a XVII. század végén is mind magyar, mind török részről használatban volt. A várharcok sajátossága folytán azonban jelentősége erősen csökkent, a XVI. század derekán már a fő távolra ható kézi lőfegyver a *puska* lett.

Várleltáraink tanúsága szerint a védő célra inkább a nehezebb szakállasokat, mint a könnyebb kézi lőfegyvereket használták. Ezek egy része feltehetőleg a régebbi időkből megmaradt, durva ágyba beágyazott részben gyújtószerkezet nélküli lőfegyver volt, melyek súlyuknál és 20 mm-en felüli nagy ürméretüknél fogva átmenetet képeztek az ágyú és a tulajdonképpeni kézi lőfegyver között. Ilyen szakállasokból néhány példány megmaradt a győri várban, ezeket jelenleg a győri múzeum őrzi.⁹

A könnyebb kézi lőfegyverek — részben még szakállasok — már lehajló tusás ágygal és kanócos gyújtószerkezettel ellátottak.

Mint említettük, a nálunk használatosak és a török kézi tűzfegyverek formailag és szerkezetileg lényegesen nem tértek el egymástól. A kettő közti különbség a díszítésben mutatkozik, a török fegyverek csöve ugyanis több-

Török kanócos puska

⁹ Kozák Károly: A győri múzeum legrégebbi kézitűzfegyverei. Arabona, a győri múzeum évkönyve, 1959. 101. o.

nyire hullámos, dömöckölt damaszkuszi bélyeges, a tusa esetleg gyöngyházzal díszített. Egy ilyen fegyvernek szép példányát Szendrei ismerteti a már korábban említett művében.¹⁰

Kevésbé elterjedtek voltak hazánkban a nyugati államokban inkább használt kerek gyújtószerkezetű lőfegyverek, a *kerek puska* és *pisztoly*. Ezeket magas beszerzési árak miatt csak kevesen használták.

A kerek puskát vagy német tusával és szerkezettel, vagy az ún. csinkaszerkezettel készítették. Ezen utóbbi előfordulása nálunk a gyakoribb.

A kerek pisztoly — vagy közkezdvelt nevén „Puffer” — magas ára miatt elsősorban a hadvezérek fegyvertárához tartozott. A fegyver nagy értékét korabeli képes ábrázolások is jól érzékeltetik, hadvezérek képmását gyakran ilyen fegyver társaságában örökítették meg. Példa erre Nicolo Nellingek, jelenleg a Nemzeti Múzeumban őrzött Zrínyi Miklóst ábrázoló metszete.

*

Rátérve most már a védőfegyverek ismertetésére, a *sisakról*, a *páncélzatról* és a *pajzsról* szükséges megemlékezni.

Zrínyi Miklós sisakja

¹⁰ Dr. Szendrei János: i. m. 411. o.

A XVI. század közepén a nyugati államokban a lemezből készült *sisakok* és *vértzetek* különböző formái voltak divatosak. Nálunk ilyen védőfegyvereket inkább csak a vezetők viseltek, harcosok a törököknél is használatos sodronyos páncélinget és a hozzá tartozó lemeztetővel bíró sodronyossisakot használták.

A lemezes vagy vas sínekből készült páncélokkal és a hozzájuk tartozó sisakokkal jelen előadás szűk keretei miatt nem foglalkozhatunk, ez alkalommal csupán Zrinyi Miklósnak, a szigetvári hősnek a sisakjáról emlékezünk meg. E nevezetes ereklyetárgyat az irodalomban — régebben és újabban is — többször ismertették, mégis a jelen alkalom kötelezővé teszi, hogy erről most is megemlékezzünk.

A bécsi Kunsthistorisches Museum-ban őrzött sisak leírói megemlítik, hogy „... a sisak rendkívül szépen tagolt, s keletre emlékeztető alakkal. Karcsú, tizenkettő szeletre osztott, süvegének hegye gombban végződik. Elöl rövid ellenzője van, amelyen keresztül 25 ctm hosszú orrvédő vas jár. Az orrvédő vastól balra tollforgó tartó van elhelyezve... Hátul három csuklón járó kaptocsos láncsal megerősített rövid nyakvédője van, míg két oldalt szépen díszített és közepén szív alakú domború, aranyozott tagolattal ékített fültakarók lógnak le. A bordázott sisak díszítése kékes alapon olvasztott arany ékítmény az arabs felé hajló motívumokkal, azonban már olyan stílusban, amint az hazánkban átalakult az ötvösök keze alatt...”¹¹

Mint említettük, hazánkban még a *sodronyos páncélok* viselése volt általános, amikor az már nyugaton divatja múlt védőfegyver volt. A sodronyos páncél ellenállása kisebb, mint a lemezesé, mégis mind a magyar, mind a török részről egyaránt alkalmazták, ami összefügg mindkét országban a kézműipar elmaradásával.

Összehasonlítva a rendelkezésre álló magyar és török sodronyos páncélokot, lemérhető a kettő közti rokonság. A magyar lemeztetős sodronyos sisak keleti formát mutat, hasonló a törökhöz. Megemlítendő azonban, hogy a janicsár sisak lemeztető része csúcsosabb és elől többnyire három tolltartó hüvely is található rajta.

A sodronyos ingek ugyancsak közel hasonlóak, a török példányok hátrésze azonban egyes esetekben néhány ujjnyi széles vaslemezekkel erősített. Ezenkívül a törökök előszeretettel viseltek a sodronyos inghez lemezből készült alkar-vértet, a hozzá erősített sodronyos kesztyűvel.

A sodronyos páncélt egyes esetekben ugyanilyen anyagból készült nadrág egészíti ki. Az igen ritkán előforduló darab egy példányát a Nemzeti Múzeum sodronyos páncéljait leíró Majláth Béla ismerteti munkájában.¹²

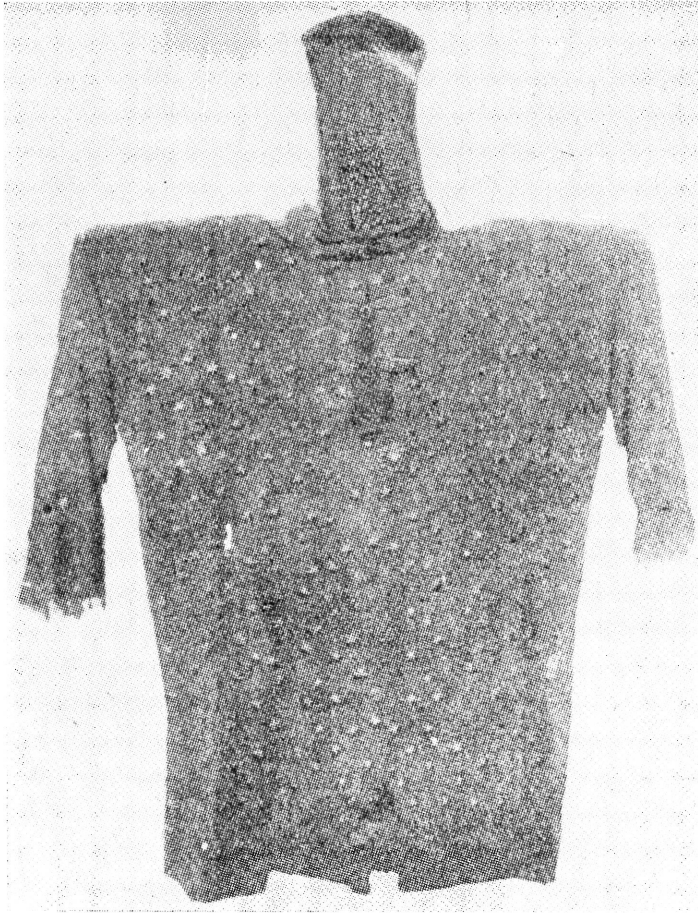
Mind nálunk, mind a török lovasságnál a védőfegyverhez tartozott még a *kerek pajzs*. Amíg a magyar huszár kovácsolt vasból készített nehezebb pajzsot viselt, a török lovasok inkább vékony, fügefavesszőből, vagy nádszálakból készített, nyers selyem, vagy gyapot szálakkal, esetleg vékony ezüst szálakkal összefont könnyebb pajzsot. A pajzs közepét vaslemezből készült domború tárcsa erősíti.

A XVI. század közepén használt magyar és török fegyverek ismertetése során a továbbiakban még nagy vonalakban felvázoljuk a várharc legfontosabb fegyverét — az *ágyút*.

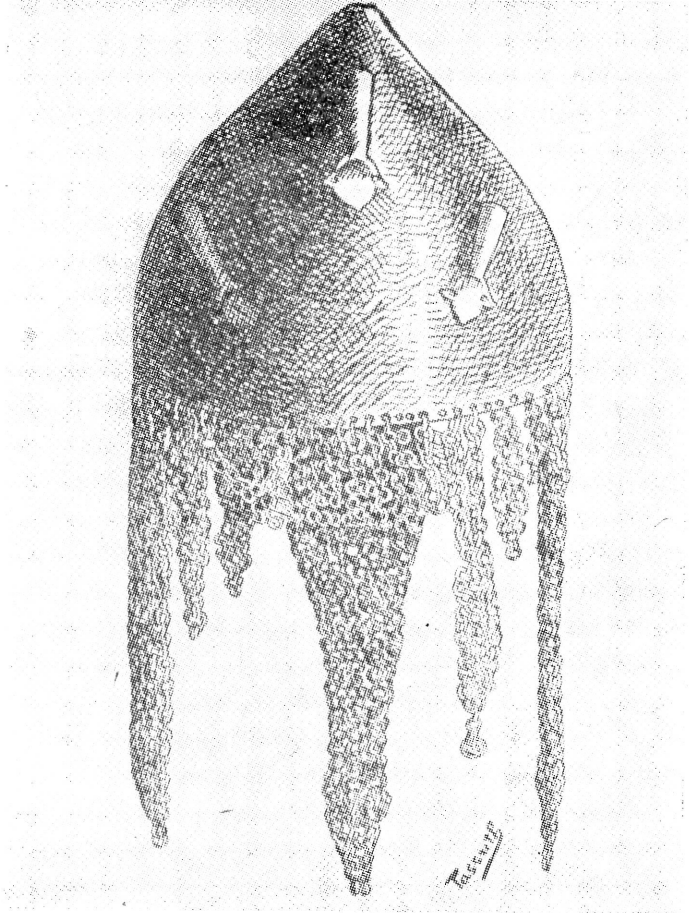
A tüzérség technikai fejlettségét vizsgálva úgy tűnik, hogy annak fejlődési üteme még a gyalogsági fegyvereknél tapasztalhatónál is lassúbb. Az ágyúk száma — amint azt már korábban említettük — ugyan jelentősen növekedett, szerkezetileg azonban a bronz ágyúcsöveknek kialakulása óta alig változott.

¹¹ Dr. Szendrei János: i. m. 242. o.

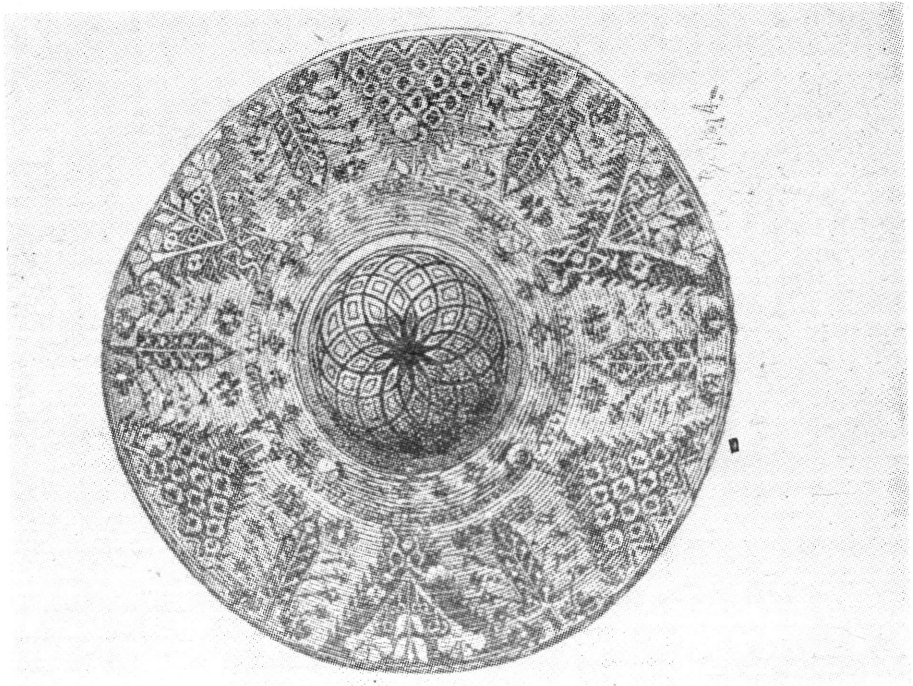
¹² Majláth Béla: A Nemzeti Múzeum sodronyos páncéljai. Archeológiai Ertesítő, Budapest, 1891. XV. köt. 132. o.

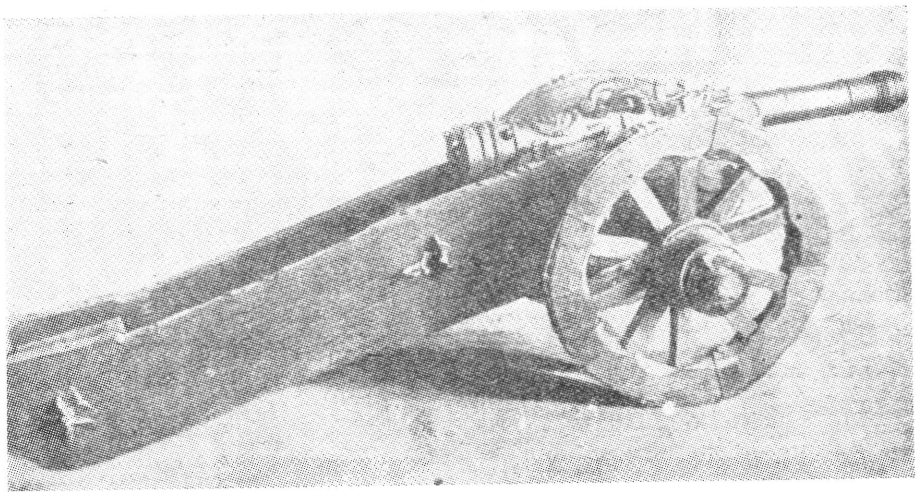
Sodronyos páncéling és sisak

Janicsársisak

Török pajzs

Ágyú (Falkonet)

Az ágyúk különböző, nem egységesített úrmérettel és csőhosszúsággal készültek. Ennek természetes velejárója, hogy az elnevezések területén egységes felfogás nem alakulhatott ki, az ágyúkat minden országban más-más elnevezés alatt csoportosították.

Nálunk a tárgyalta korban német ágyútípusok és elnevezések voltak használatosak. Szendrei János — Thalloczy Lajos munkája nyomán — a „Váraink rendszere és fölszerelése” című tanulmányában a következő nevek alatt sorolja fel az I. Miksa császár korában használt várágyúk ismertebb fajait: „A Scharfmetzen 100 mázsás, Cana 75 m., Duplicana 50, Singerin, Triplicana 50 m., Quartana 25 mázsás; a tábori ágyúk sorozatában pedig a nyolcz fontos Schlange, sugár ágyú, a két fontos Falkonet és a négy fontos Falkonák.”¹³

A közölt adatokhoz megemlítendőnek véljük, hogy Szendrei ismertetésében szereplő „mázsa” szó nem a mai értelemben vett 100 kg-os mázsával egyenlő. Ausztriában régebben a 100 fontos mázsa volt használatos, ami 560,06 kg-mal egyenlő. Szendrei súlyadatai a régi mázsákban értendők.

Egyes várakban található különböző ágyúfajták mennyiségét és általában a várharchoz szükséges felszereléseket a legszemléltetőbben a korabeli leltárak őrizték meg számunkra. Szendrei a „Váraink rendszere és fölszerelése” c. munkájában több vár leltárát ismertetve, többek között az érdeklődésünkre most elsősorban számot tartó Szigetvárának 1542-ben felvett leltári adatait is közli. Eszerint a Teufel Rázmán, Well Conrád, Fuchs Mátyás és Handtwein Jánosból álló bizottság belajstromozott „a felső várban a toronyban egy szétrepedt falkonát, két kanna árpát, hat szakállast, öt mázsa ként és három és fél ólomtáblát. A torony melletti kamrában négy mázsa lőport és 200 falcona golyót. A torony mellett volt egy kis falkony, mellette 30 szakállas. Kézi malom. Egy szétrobbant, de még használható dupla falkonéta ágyú, egy nagy karthau, mely 40 fontos golyót vet, egy másik szétrepedt falkony, egy kőgolyót vető mozsár, 16 szakállas és egy dupla falkonéta. A két kapu mellett egy-egy követő löveg, 31, falkona kettő, scharfatin három, egy követő mozsár és ismét kilencz szakállas. A városban volt egy falkona, két scharfatin és 36 szakállas. A külső várban volt öt mázsa por, a belső várban egy boltban 35 mázsa durva por és ezen felül 54 mázsa finomabb por és két hordó kén, 100 mázsa salétrom, 15 mázsa vas, egy hordóban falkony golyó, 25 karthau golyó, két hordó ólom, egy hordó szakállas golyó, két hordó falkony golyó, nagyobb falkony golyó 300, kőgolyó pedig 30 drb.”¹⁴

Végeredményben tehát az ostromot megelőzően néhány évvel a vár felszereléséhez mindössze 15—16 használható ágyú és 128 szakállas tartozott.

Várható ostromok előtt a várak technikai felszerelését természetesen kiegészítették. Ismeretes, hogy így történt ez Szigetvár 1566. évi ostroma előtt is, amikor Zrínyi 41 kocsin Bécsből hozatott ágyúkat a vár megerősítésére.¹⁵

Sajnálatos, hogy a szigetvári ágyúkról csak kevés adat áll rendelkezésünkre, pedig a török fegyvergyűjteményekben Szigetvárból zsákmányolt ágyúk ma is léteznek. A már többször hivatkozott Ezredéves Országos Kiállításra Abdul Hamid szultán annakidején több magyar vonatkozású ágyúcsövet bocsátott rendelkezésre a konstantinápolyi Szent Iréne bazilikában őrzött fegyvergyűjteményből, ezek között kettő úgy szerepelt, mint Szigetvárból elvitt hadizsákmány.

Az ágyúcsöveket Szendrei ismerteti munkájában 8617. folyószám alatt:

„Tábori sugárágyú, (2 drb.) bronzból, fokozatosan vékonyodó csővel, a melyen négy gyűrűcsoport van. A cső közepe táján két kis stilizált delfin fül alatt 4,5 ctm. átmérőjű és 4,8 ctm. hosszú tengelyek vannak. A gyújtólyuk

¹³ Szendrei János: Váraink rendszere és fölszerelése. Hadtörténelmi Közlemények, 1888. I. évf. Budapest, 619. o.

¹⁴ Szendrei János: i. m. 625. o.

¹⁵ Rúzsás Lajos: Szigetvári Emlékönyv. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966. 70. o.

feletti domború gyűrűzet után az aranygyapjas rendjel szalagjával körülvett koronás birodalmi címér, e fölött pedig négyszögű keretben:

FERDINANDUS. (REX. ME. FECIT.) M.D.LII.

A cső elején levő 11 ctm. hosszú fogón III L x IX VII, a másik ágyún pedig III CLXXXIII számok vannak bevésve.

A cső hossza: 2,08 m., a csőúr átmérője 4,5 ctm.

A. konstantinápolyi Szent Iréne bazilikában levő fegyvergyűjteményből. Szigetvárából elvitt hadizsákmány.”¹⁶

A török részről alkalmazott ágyúk kérdésének vizsgálatára térve, azok leírásánál ugyanazok elmondására szorítkozhatunk, amit már a nálunk használt ágyúkról is korábban mondtunk. Bár a hazai gyűjteményekben egyetlen korabeli török ágyúval sem rendelkezünk, ismerve azonban a valamivel későbbi időpontból származó és rendelkezésünkre álló anyagot, következtethetjük, hogy a török ágyúk nem mutattak lényegi eltérést a XVI. század derekán nálunk is használtakhoz képest. Ezek az ágyúk hasonlóan nem egységes úrmérettel és csőhosszal készültek, hasonló formában és kivitelben, mint a nálunk használatosak. Eltérés csupán a csőfar nyúlványának kiképzésében mutatkozik, az többnyire turbán formájú. Ismeretes, hogy más országokban a csőfar végződését általában gömb alakra képezik ki, esetleg más, például madárfej alakra is.

A tüzérségi anyag leírásának nagybani felvázolása és ezzel a magunk elé tűzött feladatnak is befejezéséhez érve szóba jöhetne még az ágyúk lőtávolságainak és általában hatásadatainak vizsgálata. Erre azonban nem térünk ki, mivel számszerű adatok nem állnak rendelkezésünkre, legfeljebb a később használt elöltöltő ágyúk már ismert adatait vetíthetnénk vissza megközelítő hitelességgel. Ily módon érzékeltetni lehetne az ágyúk hatásadatait, azonban e kérdésnek ilyen tárgyalása inkább a vár ostromának ismertetésénél lehetséges, ez viszont már nem tartozik előadásunk tárgykörébe.

ФЕРЕНЦ ЧИЛЛАГ:

ВЕНГЕРСКИЕ И ТУРЕЦКИЕ ОРУЖИЯ В СЕРЕДИНЕ XVI ВЕКА

Резюме

Войны против турок сделали территорию Венгрии постоянным полем боя. В течение почти бесперывного военного сношения, турецкие оружия, в виде трофея попали в венгерские руки. Эти оружия были и в дальнейшем использованы, даже в изготовлении новых частично скопированы. Таким образом имеют реальную основу те ссылки, находящиеся в иностранных книжных источниках — устанавливает автор — что использованные в Венгрии оружие и одежда имеют турецкую форму.

Кроме восточных границ влияло ещё на формирование венгерского оружия частичное принятие западного вкуса и способа борьбы. Так как вследствие борьбы против турок территория страны стала местом встречи иностранных наёмных солдат, которые сражались со своими оружиями, привезённых из родных стран. После рассмотры этих вопросов автор подробно анализирует некоторые виды оружия, другие средства и предметы вооружения. Из холодного оружия в первую очередь он рассматривает меч, потом саблю и палаш. При этом он говорит о кончаре, который относится к вооружению гусаров. Вслед за этим он говорит о чекане, который относится к другой группе.

Из дровяного и ударного оружия упоминает булаву и потом рогатину. После этого он говорит об огнестрельных оружиях и в первую очередь знакомит читателя ружьём.

Вслед за этим переходит к анализу оборонительного оружия: шлема, брони и щита, а в конце показывает самое важное оружие крепостной борьбы: пушку.

¹⁶ Szendrei János: i. m. 885. o.

FERENC CSILLAG:

UNGARISCHE UND TÜRKISCHE WAFFEN MITTE XVI. JAHRHUNDERTS

Resümee

Die Kriege gegen die Türken verwandelten Ungarn in ein ständiges Schlachtfeld. Während der beinahe ständig andauernden Kampfberührungen kamen türkische Waffen als Beute in ungarische Hände. Diese Waffen wurden dann weiter in Gebrauch genommen, ja, wurden sogar bei Verfertigung von neuen als Muster verwendet. So haben also die in ausländischen Quellen vorfindliche Hinweisungen — sagt der Autor —, daß die in Ungarn gebräuchliche Waffen und Kleiderstücke eine türkische Form haben, ihren realen Grund.

Außer dem östlichen Grenzgebiet beeinflußte die Gestaltung der ungarischen Waffen auch eine Übertragung westlichen Geschmacks und Kampfarm — nämlich, zufolge des Kampfes gegen die Türken wurde das Land zu einem Treffplatz ausländischer Söldner, die sich ihrer heimatlichen Waffen bedienten. Nach der Erörterung dieser Fragen analysiert der Autor eingehend die einzelnen Waffenarten und andere technische Schlachtgeräte und Ausrüstungsgegenstände. Unter den Nahkampf-Waffen analysiert er an erster Stelle das Schwert, dann beschreibt er den Säbel, den Degen mit gerader Klinge und das Henkerschwert; an dieser Stelle spricht er auch von der Waffe der Husaren, vom spitzen Dolchdegen. Dem folgend beschreibt er die Spitzhacke, die einer anderen Nahkampf-Waffengruppe zufällt.

Unter den Schlag- und Brechwaffen erwähnt er die Keule (Streitkolbe), dann die Lanze. Weiter schreibt er über die weittragenden Schießwaffen — an erster Stelle das Gewehr beschreibend.

Dem folgend übergeht er auf die Analysierung der Verteidigungsgeräte — wie Helm, Panzer und Schild —, abschließend beschreibt er die wichtigste Waffe des Festungskrieges, die Kanone.

